

STADSHOLMEN

MARIEDAL 1

Hornsbergs strand 14A

STADSHAGEN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

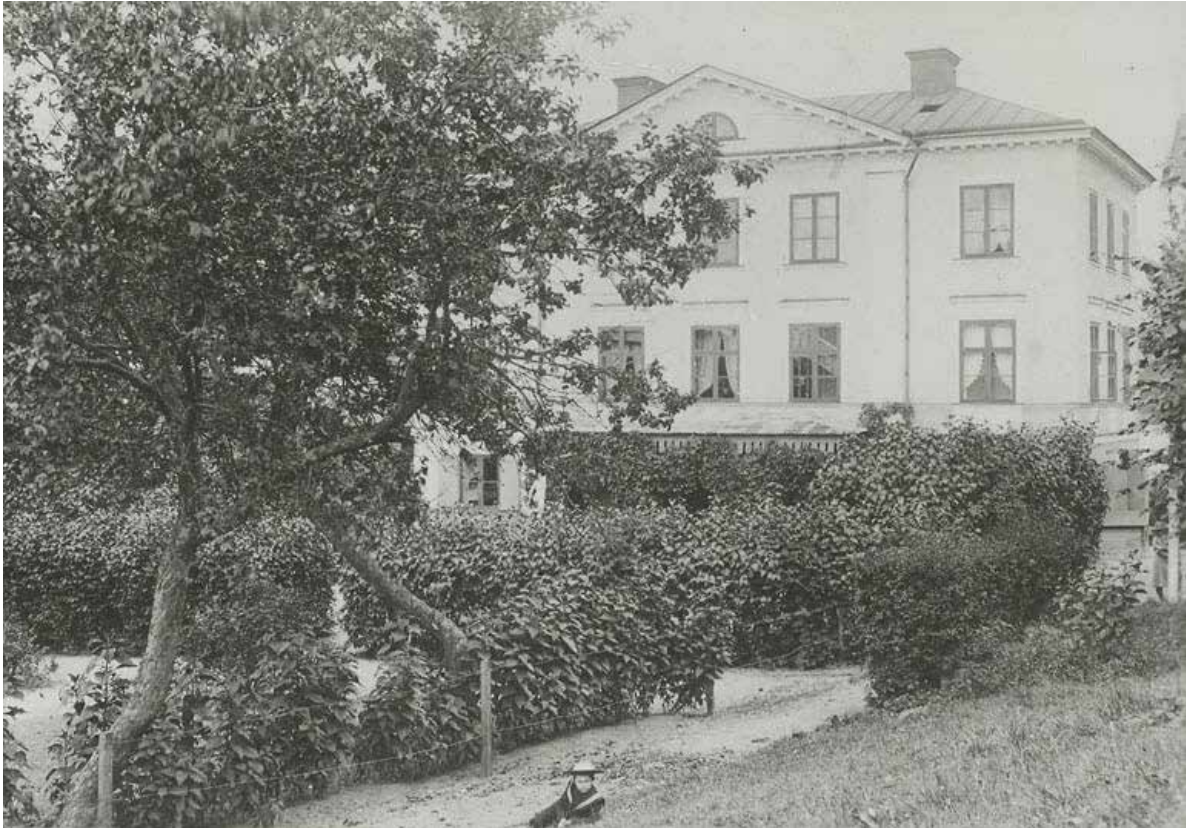
För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

➊ HUVUDBYGGNAD

➋ ANNEX

MARIEDALS VÄSTRA FASAD TROLIGEN OMKRING SEKELSKIFTET 1900. HÄR SYNS DELAR AV DEN LUMMIGA TRÄDGÅRDEN OCH I FASADEN T.H. SITTER ETT BLINDFÖNSTER MED EN MÅLAD SPETSGÄRDIN. FOTO T. OHLSSON U.Å., SSM F33702.

Mariedal på västra Kungsholmen byggdes troligen vid mitten av 1700-talet och fungerade då som tullstuga för att övervaka båttrafiken från Ulvsundasjön. Nuvarande utseende fick huset efter en på- och ombyggnad till sommarnöje i mitten av 1800-talet.

Både exteriör och interiör är nästan helt bevarade från den tiden och kulturhistoriskt intressanta eftersom de visar hur en framgångsrik grosshandlarfamilj kunde forma sitt lantställe. Det finns också ganska få miljöer från den här tiden bevarade i dagens Stockholm vilket gör fastigheten särskilt värdefull.

Fastigheten Mariedal 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Mariedal ligger i Stadshagen på nordvästra Kungs-

holmen som länge var en lantlig och i det närmaste obebyggd del i stadens ytterområde. Vid Hornsberg fanns Hornsbergs slott, som var en av Stockholms mer betydande malmgårdar och vars ägor upptog en stor del av området. På 1750-talet anlades nära Hornsbergs slott en textilfabrik som senare gjordes om till sockerbruk. Både slottet och sockerfabriken revs 1890 i samband med att Stora Bryggeriet byggdes. Delar av bryggeriets byggnader finns fortfarande kvar.

Övriga delar av Stadshagen ansågs inte som särskilt attraktiva och användes mest till bete för stockholmarnas kreatur. I bostadsbristens Stockholm vid

HUVUDBYGGNADEN OCH ANNEXET. LÄGG MÄRKE TILL DEN OREGELBUNDNA FÖNSTERSÄTTNINGEN PÅ ANNEXETS GAVEL.
FOTO B. NORDENMARK.

slutet av 1800-talet samlades här fattiga, bostadslösa och lösdrevare som byggde skjul i bergssvackorna. Denna del av Kungsholmen omtalades fortfarande på 1920-talet som ett av de ödsligaste och torftigaste partierna av stadens utkanter. År 1917 uppförde staden nödbostäder i form av tvåvåningars trähus med 16 lägenheter på ett rum och kök i varje hus. Byggnaderna revs omkring 1965. I Stadshagen fanns också några av Stockholms äldsta koloniträdgårdsområden, varav endast ett – Karlbergs-Bro – återstår.

Stora delar av Stadshagen började ändra karaktär när S:t Görans sjukhus anlades i slutet av 1800-talet och byggdes ut under 1900-talet. Flera industrier etablerades också i området under andra hälften av 1900-talet. I dag, år 2013, pågår en omfattande utbyggnad av nya bostäder och verksamheter omkring Hornsbergs strand.

HISTORIK

Gården Mariedals historia är inte helt klarlagd och det är osäkert när den första byggnaden uppfördes.

Den äldsta delen av den nuvarande byggnaden – det vill säga större delen av dagens bottenvåning – tycks ha byggts som en liten tullstuga någon gång mellan 1750 och 1770. Dagens utseende med tre våningar fick huset vid en om- och påbyggnad 1849.

Tullstuga och stilgjuteri

På platsen där Mariedal nu ligger fanns sedan 1600-talet den Västra sjötullen, även kallad Karlbergs tull, som anlades för att övervaka sjötrafiken från Ulvsundasjön. Tullinspektionen tog över egendomen 1740 och området fick då namnet Piludden. Någon gång efter detta byggdes troligen den gamla tullstugan. År 1805 flyttades tullen till andra sidan vattnet vid Rörstrand och huset uppläts åt krigsskolan vid Karlbergs slott. Därefter fanns här ett stilgjuteri som ägdes av boktryckaren Johan Peter Lindh. Gjuteriverksamheten låg i den nuvarande annexbyggnaden. Efter Lindhs död tog hans hustru Maria över verksamheten och sannolikt är Mariedal uppkallat efter henne.

ETT AV FASADENS FINA BLINDFÖNSTER MED MÅLADE SPETSGARDINER SOM SKA GE INTRYCK AV RIKTIGA FÖNSTER. MÅLNINGARNA ÄR TROLIGEN GJORDA PÅ 1800-TALET, SE ÄVEN DET ÄLDRE FOTOGRAFIET. FOTO G. FREDRIKSSON, SSMDIG018701.

Maria Lindh sålde stilgjuteriet till Per Adolf Norstedt omkring 1820. P. A. Norstedt behöll det på platsen fram till 1835 och med köpet av Mariedal lade han grunden till det tryckeri och förlag som fick hans namn och som i dag är Sveriges äldsta bokförlag.

Brandförsäkringen berättar

År 1835 brandförsäkrades huvudbyggnaden för första gången och i besiktningsprotokollet beskrivs huset som ett stenhus, en våning högt, med inredd vindsvåning samt källare under södra delen. Taket var täckt med plåt och mittendelen bestod av en frontespis. Vid huvudingången på västra sidan fanns en veranda med sex pilastrar av trä och ett plåttak. Bottenvåningen innehöll förstuga, tre rum med kakelugnar, kök och skafferier. En stentrappa med spjälräcken ledde upp till vindsvåningen som inrymde förstuga och fyra rum med kakelugnar. Alla

rum hade limfärgstapeter, gipstak och mittbandslister eller golvsocklar.

Familjen Scharp tar över

År 1839 kom egendomen i grosshandlarfamiljen Scharps ägo och tio år senare lät Johan Scharp bygga om och till det befintliga huset. Johan och hustrun Anna Maria, född Säfström, var mantalsskrivna inne i staden på Stora Nygatan 10 och tänkte med största sannolikhet använda Mariedal enbart som sommar- nöje, liksom många andra förmögna familjer som vid den här tiden skaffade sig lantställen utanför tullarna. Johan Scharp kom från en framgångsrik grosshandlarsläkt som sedan 1802 ägde bland annat det så kallade Scharpska huset vid Skeppsbron 10. Bröderna Johan och Carl Anders var uppväxta i huset och startade 1814 ett handelsbolag med kontor på samma adress. Bolaget fanns kvar till 1845 och handlade bland annat med järnmalm och tackjärn. Båda bröderna var också stora samlare av mynt och medaljer, och 1847 lät Johan Scharp sälja en betydande del av sin samling på auktion. Det var möjligen med hjälp av de intäkterna han två år senare kunde inleda den stora ombyggnad av Mariedal som helt präglar det nuvarande huset.

Den stora ombyggnaden

Den största förändringen var påbyggnaden av en tredje våning och ny utformning av fasaderna men också nya snickerier och kakelugnar i interiören. Enligt ett brandförsäkringsprotokoll från slutet av 1860-talet var då huset tre våningar högt. Den öppna verandan på västra långsidan fanns kvar medan den nuvarande balkongen i järn på östra långsidan hade tillkommit. Entrén från gården bestod av delvis glasade pardörrar. Ett kök fanns kvar på bottenvåningen och hade nu en direkt utgång till trädgården. De övriga fyra rummen på bottenvåningen hade kakelugnar och tapetserade väggar. Från förstugan ledde en stentrappa med oljemålade väggar till andra våningen, där det fanns sex rum med kakelugnar. Ett av rummen var inrett med ”två väggfasta trymårer vardera i tre glas”, alltså de väggfasta speglar som fortfarande sitter mellan fönstren i salongen. Väggarna var tapetserade och fönsternischerna hade paneler. Tredje våningen hade fyra rum med kakelugnar och två kallrum samt ett kök. Under familjen Scharps tid gjordes också trädgården i ordning.

Som bostad för en förmögen grosshandlare är

ANNEXETS GÅRDSFASAD MED VERANDANS KONTURSÅGADE SNICKERIER OCH FÄRGADE GLASRUTOR. FOTO J. MALMBERG.

planlösningen och rumsfunktionerna typiska för tiden. I bottenvåningen fanns kök och pigkammare samt en matsal och ett skänkrum. De mest anspråksfulla rummen låg en trappa upp där det sociala umgänget koncentrerades till salongen med herrum och herrskapets sängkammare i anslutning till denna. Rummen på översta våningen kan ha använts som en mindre lägenhet eller som rum för gäster, familjemedlemmar eller anställda.

Efter familjen Scharp

I början av 1870-talet tog garvaren och samlaren Jacob Westin över fastigheten och bodde där i omkring tio år. Westin hade en betydande samling av dokument, böcker och kartor som behandlade Stockholms historia, vilken han under en tid förvarade på Mariedal. Samlingen donerade han senare till Uppsala universitet.

Westin dog 1880 och Mariedal togs över av Stockholms stad och blev hem för lupussjuka som

filial till S:t Görans sjukhus. Lupus var en form av hudtuberkulos som behandlades med ultraviolett strålning på sjukhuset medan patienterna bodde på Mariedal. Verksamheten fanns kvar till 1930-talet, då den flyttade till andra lokaler. Under andra världskriget använde militären Mariedal som förläggning med hårt slitage som följd.

År 1952 tog Sällskapet Länkarna över fastigheten och den genomgick en omfattande renovering, där man bland annat installerade vatten och avlopp. I slutet av 1970-talet renoverades huset återigen och fick bland annat nya ytskikt och golvmattor. Byggnaden står år 2015 inför ytterligare en upprustning och anpassning till nya hyresgäster med ambitionen att de två översta planen i huvudbyggnaden åter ska bli bostäder.

Annexet

Annexet, nr 2 på kartan, uppfördes troligtvis under 1810-talet då den väletablerade boktryckaren Peter

MURAD FÖRE DETTA KÄLLARE STRAX ÖSTER OM HUVUDBYGGNADEN. FOTO J. MALMBERG.

Lindh stod som ägare. År 1814 placerade han ett stilgjuteri på gården, sannolikt i annexets övre våning. Byggnaden uppfördes till sin nuvarande höjd och bottenvåningen inrymde bland annat bagarstuga. Någon gång mellan slutet av 1830-talet och 1867 byggdes huset om till bostäder. Troligtvis gjordes det under familjen Scharps tid, men det är inte uteslutet att det skedde genom garvaråldermannen Jacob Westin som under 1860- och 1870-talet ägde Mariedal. Helt i enlighet med tidens arkitektoniska ideal lät Westin tillbygga huset med en dekorativ veranda och balkong. Under perioden Mariedal var boende för lupussjuka inrymde annexet vårdanstaltens manliga avdelning.

BYGGNADSBESKRIVNING

Fastigheten består av två före detta bostadshus: huvudbyggnad och annex (Hus nr 1 och 2 på kartan). Husen är omgivna av en trädgård och norra sidan avgränsas av Karlbergskanalen. Öster om huvud-

byggnaden finns även en murad källare som troligen är resterna av ett mindre, numera rivet hus.

Huvudbyggnaden

Exteriör

Byggnaden är ett trevåningshus med källare under södra delen och frontespiser på västra och östra långsidorna. Fasaderna är putsade och färgade i gult med vita pilastrar. Taket är valmat och täckt med plåt. På östra sidan finns en balkong i järn från omkring 1850 med dekorerade räcken och konsoler och som går längs hela mittpartiet.

Samtliga fönster är från 1950-talet, kopplade och utåtgående med mitt- och tvärposter och grönmålade med vita putsade omfattningar på andra och tredje våningen. Bottenvåningens fönster är tvådelade och på södra gaveln finns äldre fönsterluckor. Övriga karmar i bottenvåningen har gångjärn för fönsterluckor. I fasaden finns några blindfönster med illusoriska, vita spetsgardiner målade på putsen. Hur gamla dessa

HUVUDBYGGNADENS SALONG EN TRAPPA UPP MED STORA VÄGGFASTA SPEGLAR, DÖRRAR, BRÖSTPANELER, FÖNSTERPANELER OCH EN VITGLASERAD KAKELUGN. HELA INREDNINGEN ÄR FRÅN FAMILJEN SCHARPS OMBYGGNAD OMKRING 1850. FOTO G. FREDRIKSSON, SSMDIG0189669.

målningar är har inte kunnat klarläggas, men de finns på foto från tiden omkring sekelskiftet 1900.

Interiör

Bottenvåningens murar är, förutom yttermuren mot väster, till stor del från 1700-talets tullstuga liksom den välvda källaren i södra delen med sin stentrappa. Planlösningen är i huvudsak bevarad från mitten av 1800-talet medan ytskikt och en del fast inredning präglas av renoveringarna på 1950- och 1970-talet. Samtliga kakelugnar är borttagna men några dörrar och lister från 1800-talet finns kvar. Några dörrfoder i köket kan eventuellt vara från den äldre 1700-talsbyggnaden liksom den murade spiskupan.

Våning 1 och 2 trappor innehåller många bevarade byggnadsdetaljer från om- och tillbyggnaden 1849. Framför allt är våning 1 trappa mycket välbehållen

med i huvudsak intakt planlösning samt fast inredning med taklister, pardörrar, bröstpaneler, socklar, fönsterpaneler och fyra vitglaserade kakelugnar i empirestil. I den före detta salongen sitter dessutom två stora väggfasta speglar med rikt snidade och förgyllda ramar.

Det mest karakteristiska inslaget i den fasta inredningen är trapphusets väggar med oljemålningar från 1800-talet. Målningarna har på våning 1 trappa motiv med antika skulpturer infogade i arkitektoniska rum med kolonner och valv.

Annexet

Den byggnad som idag kallas Annexet benämndes tidigare Lilla stenhuset och är en envånings stenbyggnad med inredd vind. Byggnadens exteriör präglas idag främst av två formspråk. Dels av det

TRAPPHUSET MED SINA FIGURATIVA MÅLNINGAR, MÖJLIGEN FRÅN 1850-TALET. FOTO J. MALMBERG.

tidiga, sannolikt ursprungliga, 1800-talets byggnadsvolym med putsade fasader, kraftig takfot och brutna tak. Dels av den förändring som sannolikt genomfördes på 1860- eller 1870-talet med en tillbyggd frontespis, dekorativ veranda och balkong. Troligtvis ersattes även det ursprungliga tegeltaket av plåt vid denna tidpunkt. Sentida exteriöra inslag är de kopplade och utåtgående fönstren, entrédörrar samt delar av virket i verandan. Invändigt är bygg-

naden framförallt präglad av ombyggnaden från stilgjuteri till bostäder omkring 1800-talets mitt. Av det äldre stilgjuteriet finns inga spår. Planlösning, fast inredning och snickerier i form av skafferier, socklar, sockelpaneler, foder och fyllningsdörrar är präglade av formspråket under 1800-talets andra hälft och 1900-talets början. Av de kakelugnar som har funnits i sex rum finns en kvar. Sentida interiöra inslag är framförallt wc och ytskikt.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.